

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

С. С. Нестеренко

аспірант Одеської національної
юридичної академії

УДК 341.6

ГЕНЕЗИС ГАРАНТІЙ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В ІНСТИТУТІ ЕКСТРАДИЦІЇ

У статті досліджено питання становлення та розвитку гарантій прав і свобод людини в інституті екстрадиції. Зроблено висновок про те, що загальною тенденцією розвитку інституту екстрадиції являється його гуманізація.

В статье исследован вопрос становления и развития гарантий прав и свобод человека в институте экстрадиции. Сделан вывод о том, что общей тенденцией развития института экстрадиции является его гуманизация.

In the article the question of becoming and development of guarantees of rights and freedoms of human is investigational in the institute of extradition. A conclusion that a general progress of institute of extradition trend is his humanizing is done.

Сформований протягом століть інститут видачі виступає ефективною формою надання взаємної допомоги держав у боротьбі зі злочинністю. Однією з основних функцій інституту екстрадиції є дотримання прав та свобод особи, залученої до екстрадиційної процедури. У зв'язку із цим особливий інтерес представляє дослідження питання становлення та розвитку гарантій прав і свобод людини в інституті екстрадиції. Даний аспект не знайшов ще достатнього освітлення в науковій літературі.

Автор спирається на наукові дослідження вітчизняних та закордонних вчених, які розглядали питання екстрадиції. Серед вітчизняних науковців можна назвати О. П. Бичківського, О. І. Виноградова С. М. Вихриста, Н. А. Зелінську, М. І. Пашковського, М. П. Свистуленко, М. І. Смирнова та ін. У російській юридичній екстрадиції присвячені праці А. Х. Абашидзе, С. С. Беляєва, О. І. Войцова, Р. М. Валеева, Ю. Г. Васильєва, А. Г. Волеводза, В. М. Волженкіної, Л. М. Галенської, Н. І. Костенко, В. Н. Лукашук, Ф. Ф. Мартенса, Ю. В. Мінкової, А. В. Наумова, Д. П. Нікольського, Н. А. Сафарова, Е. Сімсона, М. Д. Шаргородського та ін. До західних фахівців, які присвячували свої праці проблемам екстрадиції, належать: М. Ш. Бассіуні, С. Белі, К. Л. Влейкелі, К. Вінджерт, Г. Гриффіт, Г. Джилберт, Дж. Дугард, А. Кассезе, О. Лагодні, Ф. Ліст, К. Пуле, К. Сафферлінг, Б. Сварт, М. Форд, Д. Хатвей, А. Шпрер, Е. Шортс та ін.

Різноманітні аспекти екстрадиції, які розглядалися у працях учених, свідчать про інтерес до проблематики інституту екстрадиції, але не вичерпують всю її складність, зокрема, проблеми захисту прав людини в інституті видачі.

Мета даної статті — дослідити становлення та розвиток гарантій прав і свобод людини у зв'язку з екстрадицією на основі доктринальних джерел, договірної та судової практики та визначити подальші перспективи розвитку даного інституту.

Система норм, за допомогою якої відбувається захист прав особи, видача якої вимагається, складалася протягом всього становлення інституту видачі. Не дивлячись на те, що для ранніх етапів людської історії було властиве існування нерозвинутих міжнародних відносин, які охоплювали в основному невеликі регіони, не можна не визнати, що міжнародні зв'язки реально існували, в тому числі і з питань екстрадиції. І. І. Лукашук та А. В. Наумов розглядають видачу як найдревнішу форму взаємної

© Нестеренко С.С., 2009.

допомоги держав у боротьбі зі злочинністю [1, с. 30]. У літературі висловлюється думка, що історично інститут екстрадиції — це один із найдревніших інститутів права [2, с. 244], наводяться біблійні приклади як свідчення того, що видача має глибоку історію [3, с. 101].

Таким чином, витoki видачі можна знайти вже у стародавньому світі. Традиційно у цьому зв'язку розглядають договір єгипетського фараона Рамзеса II із царем хеттів Хеттушілем III, укладений 1296 р. до н. е., який вважається одним із найдревніших правових джерел, що регламентують видачу [4, с. 11]. Цікавим є той факт, що вже у цьому договорі ми можемо спостерігати непряме закріплення положень про захист людини, а саме — втікачів від певних видів покарання. Так, у наведеному вище договорі містилася окрема норма, що підкреслювала: "та не стратять їх [рабів], та не ушкодять їх очей, вух, вуст і ніг".

У рабовласницьку епоху чітко проявлялася роль екстрадиції як засобу повернення біглих рабів. Відповідні договори добре відомі практиці держав Стародавньої Греції, між окремими грецькими полісами, а також Римській імперії, де обов'язковому поверненню підлягали бігли раби. Так, в Афінах храм Тесея, хоча і не забезпечував біглому рабу ні непокараності, ні свободи, але давав йому право вимагати судового розгляду. Якщо на суді виявлялося, що господар занадто жорстоко поводився з рабом чи посягав на його цютливність, то видача не застосовувалася, але раба продавали іншому господареві. Храм Діани був притулком для біглих рабинь, які не витримали насильства від своїх господарів. Якщо за рішенням суду вони визнавалися правими, то не видавалися господарю, а залишалися як служниці [5, с. 47-48]. Видача у Древньому Римі мала виключно політичний характер та застосовувалася рідко. Відносини видачі були відомі і у Київській Русі. Зокрема, князь Олег у 911 р. і князь Ігор у 944 р., уклали договори з Візантією, які передбачали взаємну видачу греків чи руських.

З наступним історичним розвитком співробітництва держав, відбувається зміна характеру та змісту інституту видачі. Дані зміни у більшій мірі пов'язані зі змінами інституту притулку [6, с. 5]. Видача в цей період практично була виключенням, правилом було надання притулку. Протягом IX та X ст. склався остаточний феодальний устрій. У жодну епоху розвиток права притулку не досягав таких широких розмірів, як в цю. Так, наприклад, Клермонтський собор оголосив, що не тільки церкви, але й хрести, які стоять край дороги, являють собою притулок. Люди, які укрилися під такими хрестами, видавалися у руки правосуддя, але за умови, щоб для них було забезпечено життя та недоторканність тіла [5, с. 56].

Епоху феодалізму, як і у період рабовласництва, кримінальні закони залишаються жорстокими каральними засобами. Суверен розповсюджував закон лише на своїх підлеглих та противників боротьби за владу. У часи Середньовіччя зустрічаються вже не тільки поодинокі випадки видачі злочинців, а й перші прояви договірної практик¹.

Наведені нами приклади свідчать, що ці випадки можна розглядати лише як перші зародки видачі, як явища, на базі яких у подальшому сформувався інститут видачі.

Видача правопорушників як правовий інститут, головним чином, має завдячувати міжнародній діяльності Франції, у ході якої було вироблено фундаментальні принципи сучасного інституту екстрадиції. З юридичним оформленням права на притулок Конституцією Франції 1793 р. видача набувала характеру взаємної правової допомоги держав у боротьбі із загальнокримінальною злочинністю. У XVIII ст. формуються спеціальні міжнародно-правові норми про видачу правопорушників, які містилися у трактатах політичного характеру — про дружбу чи союз.

У XIX ст. починає приймається багато багатосторонніх договорів про видачу, найбільшу кількість з яких було укладено на американському континенті. Так, на початку XIX ст., укладається чи не найперша багатостороння угода про екстрадицію - Ам'єнський договір (1802 р.) [8, с. 117]. У 1833 р. у Монтевідео була укладена Конвенція про міжнародному кримінальному праву, ст. 19—43 якої стосувалися питання видачі.

В даний період було покладено початок створенню національного законодавства про екстрадицію. Так, у 1833 р. Бельгією було прийнято перший у світі Закон про екстрадицію. Аналогічні закони приймалися у США (1848 р.), Англії (1870 р), Голландії (1875 р., Аргентині (1885 р.), Швейцарії (1892 р.), Мексиці (1897 р.) та ін. державах.

¹ Так, напр., у 1174 р. було укладено трактат між англійським королем Генріхом II і шотландським королем Вільгельмом, відповідно до якого сторони зобов'язувалися видавати одна одній полонених злочинців [7, с. 19].

Необхідно відзначити, що закони про видачу держав передбачали положення про захист прав видаваних осіб. Для прикладу можна звернутися до Закону про видачу Англії 1870 р., в якому було закріплено загальні правила видачі злочинців. Допускаючи видачу, Англія стояла на позиціях найбільшого гарантування прав особи, яка видається; саме цим зумовлена специфіка процедури вирішення екстрадиційних питань, якої додержуються компетентні англійські органи [7, с. 22].

Необхідно відзначити, що у XIX ст. у постановці питання про видачу відбулася велика зміна: на перший план поставлена видача за загальні злочини, політичні злочинці не підлягали видачі. В цей період право видачі, як зазначав Х. Лаутерпахт, переслідувало дві цілі. По—перше, воно було інструментом міжнародного співробітництва для прискання злочинів. По—друге, деякі норми права видачі гарантували захист видаваної особи (наприклад, при застосуванні принципу спеціалізації) [9, р. 505]. В. М. Волженкіна вказує, що до середини XIX ст. філософські школи розробили права особистості, які, безумовно, стосувалися і видаваних осіб [10, с. 11].

У договірній практиці держав починають поступово закріплюватися основоположні принципи видачі, які виконують функції захисту прав осіб в інституті екстрадиції. Так, наприклад, у ст. 4 (2) Конвенції про видачу, яка була укладена Росією з Нідерландами 1867 р. вказувалося, що видача не допускається, якщо на справу чи покарання пройшов строк давності за законами тієї держави, від якої вимагається видача. У ст. 9 Франко—іспанської конвенції 1850 р. встановлювалося: "Іспанський уряд, зобов'язуючись поважати право, яке набули в Іспанії деякі злочинці на позбавлення від смертної кари у зв'язку з церковним притулком, згоден на те, що видача, яку він забезпечить французькому уряду щодо таких підсудних такого виду, буде мати місце за умови, що смертна кара не може бути ним призначена".

У результаті аналізу багатосторонніх та двосторонніх договорів, національних законів, які стосувалися видачі, можна зробити висновок, що протягом XIX ст. держави починають безпосередньо закріплювати у своєму договорному законодавстві положення, які захищають права осіб в процесі екстрадиції (подвійна кримінальність, спеціалізація, строки давності, "aut dedere aut iudicare", невидача власних громадян, незастосування смертної кари, тощо).

У XX ст. держави продовжують активне співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю. Інститут екстрадиції при цьому відіграє роль ефективного засобу такого співробітництва. Упродовж даного періоду часу приймаються міжнародні договори, які стосувалися видачі правопорушників². У другій половині минулого століття відбулося відчутне посилення руху на підтримку закріплення прав людини на всесвітньому рівні. Все прогресивне людство дійшло висновку, що необхідно розробити таку систему норм міжнародно—правових гарантій, яка повною мірою забезпечувала б захист прав і свобод людини і громадянина. М. Бассуні, виділяючи чотири періоди розвитку екстрадиції, вказував, що після 1948 р. правотворюючим стало поглиблення захисту прав людини в екстрадиційному процесі [11, р. 4].

Важливо підкреслити, що на початку XXI ст. інститут видачі продовжує розвиватися. Держави приймають нові закони про видачу, укладають міжнародні договори, збільшується судова практика. У результаті аналізу історичного розвитку практики видачі можна зробити висновок, що інститут екстрадиції історично проявив свою значимість у зв'язку зі зростанням, передусім, міжнародних відносин, розвитком політичних, економічних, соціальних, культурних та правових зв'язків. Вивчення різних джерел та документів, починаючи зі стародавніх часів, покаже, що інститут видачі знав концептуальних змін. Загальною тенденцією розвитку інституту екстрадиції являється його гуманізація. З розвитком концепції захисту прав людини й прийняттям відповідних міжнародних документів, особи, залучені до екстрадиційної процедури можуть відстоювати свої права, які передбачені національним і міжнародним законодавством. У подальшому важливим є підтримання балансу між цілями боротьби зі злочинністю та інтересами видаваної особи.

² Так, у 1902 р. у Мехіко прийнято конвенцію про видачу, яку підписало 17 держав. У 1907 р. конвенцію про видачу укладають Коста-Ріка, Гватемала, Голландія, Нікарагуа і Сальвадор; в 1911 р. — Еквадор, Перу, Колумбія, Болівія і Венесуела. У 1933 р. у Монтевідео була прийнята Мінамерикаанська конвенція про видачу. У 1952 р. Ліга Арабських держав прийняла Конвенцію про видачу. У 1957 р. була прийнята Європейська конвенція про видачу правопорушників, у 1962 р. — Конвенція держав Бенілюксу, Скандинавський договір про видачу. У 1990 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Типовий договір про видачу. Значущу роль для інституту видачі відіграють прийняті 1998 р. Римський Статут Міжнародного кримінального суду, який містить ч. 9 "Міжнародне співробітництво та судова допомога".

Список використаних джерел

1. Лукашук И. И., Наумов А. В. Выдача обвиняемых и осужденных в международном уголовном праве : [Учеб.-метод. пособ.] / И. И. Лукашук, А. В. Наумов. — М. : РЮИД, 1998.
2. Костенко Н. И. Международное уголовное право: современные теоретические проблемы / Н. И. Костенко. — М. : Изд-во "Юрлитинформ", 2004.
3. Зелинская Н. А. Международные преступления и международная преступность : Монография / Н. А. Зелинская. — Одесса : Юридическая литература, 2006.
4. Валеев Р. М. Выдача преступников в современном международном праве (некоторые вопросы теории и практики) / Р. М. Валеев. — Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1976.
5. Никольский Д. П. О выдаче преступников по началам международного права / Д. П. Никольский. — СПб : Типография М. М. Стасюлевича, 1884.
6. Галенская Л. Н. Право убежища : Международно—правовые вопросы / Л. Н. Галенская. — М. : Междунар. отношения, 1968.
7. Свистуленко М. П. Екстрадиція в правовій системі України : основні кримінально-правові аспекти : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Свистуленко Мирослава Петрівна. — К., 2005.
8. Галенская Л. Н. Международная борьба с преступностью / Л. Н. Галенская. — М. : Международные отношения, 1972.
9. Lauterpaht H. International law / H. Lauterpaht. — New York, London, 1970.
10. Волженкина В. М. Выдача в российском уголовном процессе / В. М. Волженкина. — М. : ООО Издательство "Юрлитинформ", 2002.
11. Bassiouni M. C. International Extradition: United States Law and Practice / M. C. Bassiouni. — N.Y., 1996.

*Рекомендовано до друку кафедрою міжнародного права та міжнародних відносин
Одеської національної юридичної академії
(протокол № 6 від 6 лютого 2009 року)*

Надійшло до редколегії 02.03.2009
Підписано до друку 19.06.2009

